

УДК 346.7:368(477)

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

О.О.Кобзиста, кандидат економічних наук, доцент
Академія праці і соціальних відносин

У статті визначено основні важелі державного регулювання страхового ринку України.

Ключові слова: страховий ринок, державне регулювання, організація страхового бізнесу, ліцензування страхової діяльності.

Розвиток страхового бізнесу в Україні набуває все більших розмахів з кожним роком. За останні роки середньорічні темпи приросту кількості страхових компаній в нашій країні склали близько 10% за рік. За даними західних аналітиків, Україна за темпами зростання страхового ринку протягом останніх років посідає перші місця у світі [4]. Таке бурхливе зростання чисельності страховиків обумовлює відсутність однозначної думки серед економістів. Станом на 2009 рік в Україні офіційно зареєстровано 467 страхових компаній (що на 20 більше в порівнянні з 2008 роком), в той час як у інших постсоціалістичних країнах (крім Росії) середня кількість страховиків, що працюють на національних ринках, складає від 15 до 60. З одного боку, значна кількість страхових компаній свідчить про низький ступінь монополізації вітчизняного страхового ринку (для прикладу у Польщі найбільший оператор контролює близько 60% страхового ринку, в той час як в Україні – приблизно 13-17%) та розширення спектру надання страхових послуг в результаті формування конкурентних переваг страховиків. З другого ж боку, значна чисельність страхових компаній обумовлює зниження ступеня довіри до них у страхувальників, дає можливість використання різноманітних тіньових схем та ускладнює можливості здійснення контролю за діяльністю страхових операторів. Кількість страховиків в Україні є невиправдано високою не тільки відносно реальних потреб суспільства у страхових послугах, а й відносно тієї

частини ризиків, яка ними страхується. За даними Ліги страхових організацій, на страховий ринок України приходить тільки 0,05% загального об'єму страхових послуг, які надаються в Європі. Загалом, рівень розвитку вітчизняного страхового ринку охоплює не більше 10% ризиків, які є в Україні, в той час, як в розвинених державах цей показник досягає 90-95% [3]. Це означає, що більшість страхових організацій є киптивними, тобто займається не реальним страхуванням, а „перекачуванням” коштів, які витрачає суб'єкт господарювання на страхування [10].

Відповідно, ці чинники формують необхідність посилення державного регулювання у сфері страхового бізнесу, метою якого стає переведення кількісних характеристик вітчизняного страхового ринку в якісні.

До аналізу механізмів функціонування та тенденцій розвитку вітчизняного страхового ринку неодноразово зверталися ряд економістів, як теоретиків, так і практиків: Залетов А.Н., Слюсаренко О.О. та ін. Водночас, недостатньо вивченими залишаються ряд питань теоретичного та прикладного характеру, серед яких і дослідження необхідності та меж державного втручання в регулювання діяльності страхового ринку.

Сучасний стан страхового ринку характеризується наявністю багатьох негативних тенденцій та суттєвих диспропорцій свого розвитку, які потребують підвищеної уваги з боку державних органів нагляду за страховою діяльністю і врахування в процесі управління розвитком кожного суб'єкта страхового підприємництва:

- фактивність значної частки страхових операцій;
- низький рівень покриття ризиків;
- більша частина активів фінансується власними коштами, а не із залучених джерел;
- недосконалість захисту прав споживачів страхових послуг;
- недостатність надійних фінансових інструментів для інвестування;

- надмірна кількість страхових компаній і недостатній рівень капіталізації страховиків, а також слабкий розвиток національного перестрахового ринку;
- використання страхового ринку суб'єктами господарювання для оптимізації оподаткування та виведення капіталу за кордон;
- недостатній рівень кадрового та наукового забезпечення страхового ринку;
- низький рівень страхової культури населення та ін. [8].

Узагальнюючи думку фахівців у даній галузі, можна виділити основні методи державного регулювання страхової діяльності в Україні:

- метод непрямого впливу (через податкову, інвестиційну, тарифну, антимонопольну та інші політики держави);
- метод прямого втручання у процес його функціонування – проведення законотворчої роботи та організації нагляду і контролю.

Пряме втручання, як правило, зводиться до розроблення низки нормативних актів у галузі страхування, втілення механізму ліцензування страхової діяльності, регламентування вимог до розміру і структури статутного фонду страховика та розміру і порядку розміщення страхових резервів. Крім того, до методів прямого втручання слід відносити і заходи щодо порушників чинного законодавства у сфері страхування - відкликання ліцензій, накладення штрафів, вирішення спорів щодо відповідальності страховика.

Одне із основних питань, яке виникає при цьому – яку мету наслідуює той чи інший крок регулюючого чи контролюючого органу на страховому ринку і чи вкладається він у рамки концепції загального розвитку ринку страхування в Україні.

Щодо законодавчого встановлення вимог до організації роботи страхового ринку в Україні, одразу хотілося б відмітити, що процес цей є динамічним. І динаміка пов'язана не лише із об'єктивним розвитком страхового ринку в ході глобалізації української економіки, а й з необхідністю посилен-

ня контролю за діяльністю страховиків – як реакція на появу нових або модифікованих схем тіньових оборотів. Як відомо, сьогодні на затвердження чекає чергова редакція Закону України «Про страхування». Поміж іншим, одним із нововведень має стати дво- чи навіть триразове підвищення вимог до мінімального статутного капіталу страховиків – для ризикових компаній – до 2 млн євро, для лайфових – до 3 млн євро, для перестраховиків – до 3 млн євро. Метою такого кардинального підвищення вимог є бажання регуляторів ринку скоротити кількість страховиків, які обслуговують лише конкретні підприємства, та відсіяти неплатоспроможні компанії. Однак, на думку спеціалістів, цей захід є запізнілим, оскільки додаткові 1-1,5 млн євро не є принциповими для подібних операторів ринку: сформувати достатній капітал не зможуть одиниці. Так, для прикладу, середній обсяг статутного фонду українських страховиків із розрахунку на одну компанію зріс лише за один рік (з 2005 по 2006 р.) на 22% (з 16,7 млн грн у 2005 р. до 20,4 млн грн в 2006 р.) [1]. Позитивний наслідок від збільшення вимог до статутного капіталу буде лише тоді, коли буде розроблено ефективний механізм контролю за формуванням капіталу страховика ліквідними активами [7].

Ліцензування страхової діяльності є обов'язковим у більшості ринкових країн. Однак, даний інструмент державного регулювання не є суттєвою перепорою для виходу на страховий ринок України, оскільки вимоги до компаній-страховиків не є жорсткими. Крім того, якщо для ризикових компаній термін дії ліцензії складає 3 роки, то для компаній зі страхування життя він не лімітований (з відповідною одноразовою оплатою послуг з отримання ліцензії). І це при тому, що страхування життя – галузь, де страховий продукт часто реалізується на засадах мережевого маркетингу і виникають підстави для формування фінансових пірамід.

Окрім того, ліцензування страхової діяльності в Україні носить більше номінальний характер. Позбавлення ліцензії загрожуює вітчизняним страховикам тільки у випадках грубого

порушення чинних норм організації страхового бізнесу. Однак, на думку спеціалістів, з метою удосконалення регулювання страхової діяльності слід ввести додаткові підстави для позбавлення страховиків ліцензії, такі як порушення податкового законодавства, використання тіньових схем фінансування, відмивання незаконно отриманих коштів.

Як відомо, значна частина ресурсів страхових компаній за кордоном формується за рахунок інвестиційних доходів. На сьогоднішній день, за оцінками експертів, обсяги активів страховиків України, сягають 70% загального обсягу ресурсів фінансових установ небанківського сектора. Основні вимоги щодо організації інвестиційної діяльності українських страховиків викладено в Законі України „Про страхування”. Однак, зміни та доповнення вносяться занадто динамічно. Наприкінці 2007 року Державною комісією з регулювання фінансових послуг України було знято обмеження на напрямки інвестиційної діяльності ризикових страховиків. І хоча передбачається, що зміни ці носять тимчасовий характер і для більшості страховиків, що дотримуються виваженої політики у диверсифікації вкладень страхових резервів, не викличуть принципівих відхилень, є усі підстави вважати, що для вітчизняного страхового ринку вони можуть мати негативні наслідки, оскільки здійснюються на фоні загальної нестабільності на міжнародних і вітчизняних фінансових ринках. А це, у свою чергу, може загострити кризові явища в забезпеченні належного рівня ліквідності та платоспроможності страховиків. Сьогодні лівову частку (близько 65%) цінних паперів в портфелях страховиків складають цінні папери, що не пройшли лістинг на ПФТС, 21% – акції закритих акціонерних товариств, усе інше відноситься на відповідні рівні котирувального листка [1]. Зростання рівня інфляції в країні та зниження ставок банківських депозитів спричиняють скорочення обсягів вкладень страхових активів на депозити і ведуть до зростання частки неліквідних акцій в інвестиційних портфелях страховиків.

У зв'язку з цим введено зміни обумовлюють перегляд основних положень організації не лише інвестиційної діяльності страховика, але й перегляд політики здійснення безпосередньо страхових операцій. За оцінками експертів, сьогодні заощадження населення складають близько 70 млрд грн, банківський капітал становить порядку 100 млрд грн. Тому інституційним інвесторам, до яких належать страхові компанії, необхідно завоювати довіру населення, для того, щоб отримати від нього грошові кошти [1]. У даному аспекті важливим стає забезпечення задоволення інтересів основних зацікавлених сторін – як страховиків, так і страхувальників. Основні причини виникнення конфліктних ситуацій у страхуванні – відмова страховиків у виплаті страхового відшкодування. За даними АСОУ, у 70% випадків страхові компанії необґрунтовано відмовляють клієнтам у виплаті страхового відшкодування [11]. За оцінками різних джерел, обсяг виплати страхового відшкодування складає 8-17% від обсягу зібраних страхових премій, в той час, як світовий стандарт цього показника складає 80-90%.

За інформацією страхових компаній, чисельність звернень зі скаргами є незначною, однак тільки за 10 місяців 2007 року до Держфінпослуг звернулися більше 570 страхувальників зі скаргами на своїх страховиків, хоча, за переконанням більшості страхових компаній, ці звернення є безпідставними, оскільки дії страховиків виправдані умовами страхового договору. По факту кожного звернення Держфінпослуг виносить рішення про проведення перевірки в СК, а за її результатами до порушника передбачається застосування санкцій, включаючи штрафи чи навіть призупинення ліцензії.

За 10 місяців 2007 року Держфінпослуг було проведено більше 470 перевірок діяльності страхових компаній, з них більше 60% – позапланово (які проводилися на основі скарг громадян, за дорученням правоохоронних органів, органів державної влади, народних депутатів України). За результатами перевірок було видано більше 600 розпоряджень, накла-

дено 57 штрафів на загальну суму 200 тис. грн. У 13 компаній призупинено дію ліцензії [2].

В цілому за 2007 рік Держфінпослуг було прийнято 29 рішень про призупинення дії ліцензії страховиків, 11 страховиків паралельно із анулюванням ліцензії виключено із реєстру фінустанов. Натомість дію ліцензії відновлено лише у 5 страхових компаній [2].

Незважаючи на дієві заходи держави з запобігання та припинення порушень чинного законодавства суб'єктами страхового ринку, рівень захисту страхувальників все ще незадовільний. Проблема поглиблюється недосконалістю чинної нормативно-правової бази та низьким рівнем кваліфікації страхових агентів.

Процес регулювання та контролю за діяльністю страховиків на українському ринку ускладнюється закритістю інформації щодо діяльності страхових компаній. За даними рейтингового агентства Standard & Poor's, рівень розкриття необхідної інформації суб'єктами господарювання України складає 25%, що вдвічі менше, ніж в Росії, і в 3,3 раза менше, ніж у країнах Західної Європи. До того ж, в Україні чи не найбільш тривалим є процес збору та обробки відповідної інформації контролюючими органами.

За даними Держфінпослуг, на сьогодні лише близько 15% страхових компаній готові щоквартально публікувати всі розділи своєї звітності на добровільній основі, а закон позбавляє регулятора права оприлюднювати такі відомості про будь-якого учасника ринку [9].

Не слід забувати при цьому про зловживання, які можливі у зв'язку із закритістю інформації про діяльність страховиків.

На українському страховому ринку досить часто зустрічаються компанії, які страхові операції використовують для опосередкування механізму "відмивання" коштів, особливо це стосується відтоку фінансових ресурсів за кордон. З формальної точки зору, контроль за подібними напрямками роботи страхових компаній є ускладненим, оскільки, згідно з чинним

законодавством, вітчизняні страховики мають право брати на страхування іноземні ризики і зобов'язані здійснювати страхове відшкодування. Тому, з точки зору законності, відшкодування значних сум іноземним страхувальникам є логічно обґрунтованим, водночас, таким шляхом до іноземних компаній надходить значна сума "відмитих" грошових потоків.

За оцінками спеціалістів, в Україні тільки третя частина коштів страхового ринку працює на економіку України, а решта засобів доводиться на тіньовий капітал. Страхування в Україні часто використовується як спосіб уникнення оподаткування, нелегального експорту капіталу [10].

До того ж, сам страховий бізнес часто є прикладом недобросовісних господарських операцій. Поряд із низьким процентом виплати страхового відшкодування відносно обсягів зібраних страхових премій, в українському страхуванні, як і в інших пострадянських країнах, можливе формування так званих фінансових пірамід, заснованих на концепції мережевого маркетингу. В більшості держав світу проблеми боротьби зі страховим шахрайством страховики зазвичай вирішують самотужки або через об'єднання зусиль усіх страхових компаній. В Україні ж, на думку спеціалістів, на даному етапі це неможливо здійснити без активного державного втручання.

Усі ці фактори, незважаючи на велику чисельність страховиків в Україні, обумовлюють посилення монополістичних тенденцій в страховому бізнесі. На 20 страховиків-лідерів на сьогодні припадає близько 40% платежів на всьому ринку, при тому, що загальне число його учасників перевищує 450. Агентство «Кредит-Рейтинг» прогнозує, що за підсумками поточного року на першу двадцятку буде припадати не менше половини страхового ринку [9].

Особливо актуальним стає відпрацювання ефективних схем контролю за діяльністю страховиків в умовах застосування специфічної схеми оподаткування їхнього прибутку. Так, податок у розмірі 25% сплачується лише з прибутку по інвестиційним операціям та прибутку від інших (не страхових)

видів діяльності. Оподатковуваний дохід від страхової діяльності, що розраховується як сума страхових внесків, одержаних (нарахованих) страховиками-резидентами за договорами страхування і перестраховування ризиків, зменшених на суму страхових внесків, сплачених страховиком за договорами перестраховування з резидентом, оподатковується за ставкою 3%. Існування в Україні пільгового режиму оподаткування страхової діяльності (тобто оподаткування валових премій, а не прибутків страхових компаній) створює неринкові переваги для сектора страхування порівняно з іншими конкурентними фінансовими ринками.

Вже не перший рік точиться гостра дискусія між представниками страхових компаній, з одного боку, та державними контролюючими органами і Державною податковою адміністрацією, з другого, з приводу можливості введення змін по переведенню страхових компаній на стандартну систему оподаткування по усіх операціях (зокрема, державними органами влади активно просувається законопроект щодо збільшення ставки оподаткування валових доходів страховиків до 10%).

Окрім перелічених причин необхідності державного регулювання страхової діяльності, викликають певне занепокоєння структурні диспропорції у підгалузях страхування. Показники надходжень страхових платежів свідчать про високий попит на добровільне страхування майна і низький – на послуги зі страхування життя. А така ситуація на страховому ринку суперечить основам функціонування страхових ринків як країн з розвинутою ринковою економікою, так і країн з економікою перехідного типу. Світові страхові гранди у структурі премій найбільшу питому вагу мають премії зі страхування життя – близько 60%. Тому, експерти схиляються до думки, що виправлення ситуації значною мірою можливе лише за чітких та системних заходів державного регулювання страхового ринку [5].

Вищесказане дозволяє стверджувати, що серед низки чинників, які негативно впливають на вітчизняний страховий ринок, особливо гостро виділяються такі:

- неповна законодавча база, недостатній контроль з боку держави, прояви адміністративного впливу на ринок;
- відсутність вторинного ринку страхових послуг, механізмів ефективної взаємодії банківського та страхового сектора економіки, низький рівень розвитку допоміжної інфраструктури страхового ринку;
- неналежний рівень прозорості ринку, відсутність інформації про стан і можливості страхового ринку, довіри населення до страхування.

Розгляд основних інструментів регулювання діяльності страхових компаній на ринку України дає підстави стверджувати, що механізм державного регулювання страхового ринку є розробленим, однак, його функціонування не забезпечує поки що зростання якісних характеристик ринку. Незважаючи на отримані повноваження для виконання функцій нагляду та контролю за функціонуванням страхового ринку, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг стикається з багатьма проблемами фінансового, технічного та кадрового характеру. Найбільша проблема, наслідком якої є неспроможність регулятивного органу виконувати повністю повноваження, – це нестача фінансових ресурсів, оскільки діяльність комісії фінансована тільки з державного бюджету. Додаткова причина, що обумовлює нагальність перегляду концепції державного регулювання в Україні, полягає в необхідності забезпечення етичної складової у розвитку страхового ринку.

У зв'язку з цим Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України почала розробку нормативного забезпечення щодо передачі частини своїх повноважень саморегульованій організації страховиків. Зокрема, мова йде про можливість встановлення самими страховиками етичних норм поведінки з метою захисту клієнтів страхових компаній. Окрім того, передбачається, що такі заходи сприятимуть розбудові страхового ринку, оскільки:

- саморегульована організація братиме участь у розробці нормативного забезпечення діяльності страхового ринку;

- саморегульована організація представлятиме інтереси більшості страховиків, а не окремих власників страхових компаній.

На думку самих страховиків, до повноважень новітнього органу слід віднести і питання регулювання процесу ліцензування та накладення штрафних санкцій.

Таким чином, страховий ринок України, не зважаючи на достатньо високі темпи розвитку, активізацію інвестицій в галузь, потребує допомоги з боку держави у формуванні нормативно-правової бази та запровадженні європейських принципів державного регулювання. В цілому, експерти сходяться на думці, що з метою покращання ситуації в цьому секторі економіки необхідно насамперед:

- вдосконалити систему державного регулювання страхового ринку;
- відновити довіру громадян до довгострокових вкладень;
- скоректувати страховим компаніям права інституційних інвесторів;
- розробити та впровадити стимули для розвитку довгострокових видів страхування (страхування життя, пенсійного страхування);
- вдосконалити законодавчу базу.

Реалізація зазначених заходів дозволить реально реформувати український страховий ринок, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню рівня соціального захисту громадян країни.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Григоренко Е. О новом взгляде на страховой рынок со стороны ПИ-Фов: [электронный ресурс] / Григоренко Е. // Интернет-журнал про страхування — Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/07/11/05/3206>.

2. Коломиец В. Как Госфинуслуг проверяет страховщиков на предмет выполнения своих обязательств: [электронный ресурс] / Коломиец В. // Интернет-журнал про страхування. — Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/07/12/13/3286>.

3. Офіційний сайт Акціонерної страхової компанії «Інго Україна». — Режим доступу: <http://www.ingo.com.ua>.

4. Біліба В. Прозорі правила гри: [електронний ресурс] / Біліба В. // Вісник Антимонопольного комітету України. — 2003. — № 1 (4). — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=48062&cat_id=47048&ctime=1202200360428.
5. Василенко А. Інвестиційна діяльність страхових компаній України: стратегія та пріоритети / А. Василенко, В. Тринчук // Страхова справа. — 2006. — № 3(23).
6. Кисельова О. М. Фактори, які впливають на розвиток страхового ринку України / Кисельова О. М. // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. №2. — С. 76—80.
7. Павлюченко Т. Как вы думаете, зачем Украине 438 страховых компаний? / Павлюченко Т. // Газета «ДЕЛО». — 2007.
8. Романенко Є. Ринок страхування: тенденції та проблеми / Романенко Є. // Персонал. — 2007. — №1. — С. 30—35.
9. Страховий ринок у 2008 році зросте на третину // Український діловий тижневик "Контракти". — 2008. — № 12.
10. Стрижак Є. О. Державне регулювання страхової діяльності / Стрижак Є. О., Саноцька А. І. // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. І. Туган-Барановського.
11. Финансы для всех. — №6. — 24.03.05.